

Zurnacı Kopuk Usta

Mustafa CANSIZ

Denizli Acıpayam yöresinin altmış yıllık zurnacısı Akşar köyünden Hasan Elkan'dan, yörede bilinen adıyla Zurnacı Kopuk Usta'dan söz edeceğiz. Ama önce Türk halk çalgılarının en tiz, gür, içten ve yanık sesli çalgısı zurnayı tanıyalım biraz.

Millî çalgılarımızdan biri... Davulla birlikte ayrılmaz ikili. Nerde bir davul zurna sesi duysak etkileniriz. Etkilenir, kulak veririz. Düğünümüz, derneğimiz, şenliğimiz, toplantımız, bayramımız, açılışımız hep bu ikiliyle olur. Olmazsa olmaz... Düğünün derneğin tadı çıkmaz, şenliğimiz eksik kalır.

Zurnada peşrev olmazmış. Niçin olmazmış, nasıl olmazmış önce bunu öğrenelim...

Peşrev, klasik Türk müziğinde, bazı eserlerin icrasına başlarken, tek çalgıyla yapılan, ağır giriş taksimidir. Türk sanat müziği gibi ciddi, ağırbaşlı bir müzikte peşrev de ağır olacaktır elbet. Yakışanı budur. Zurna ise gür sesli, açık hava çalgısıdır, oyun havalarına yakışır. Zurnada peşrev bu nedenle olmaz. Düğün dernek çalgısıdır. Gelenler oynayacaktır. Ortamda coşku vardır, şenlik istenir. Girişle, taksimle geçirilecek vakit yok. Peşrev yapıp ahaliyi sıkmanı anlamı da yok demek istiyor atalar...

Sevdiğimizden olacak. Zurna üstüne söz çok. "Sen bir garip Çingenesin gümüş zurna neyine" denir. Haddini bil, olanla yetin, boyundan büyük işlere kalkışma deniyor bu sözle...

"Zil zurna sarhoş" var bir de... Ne dediğini bilmiyor, dediği anlaşılıyor anlamında. Zil zurna, zurnanın küçüküdür. "Kızı kendi başına bırakırsan ya davulcuya ya gider ya zurnacıya" diye de bir söz var. Marifet iltifata tabidir. Zurnacıya heves eden marifeti takdir ediyorsa ne diyeceksin?

Zurnacılık zor zanaat. Uzun soluklu bir uğraş... Nefesine hâkim olacak, idareli kullanacaksın. Üflerken ezgiyi bozmadan, belli etmeden nefes alıp vereceksin. Bu herkesin harcı değil. Zurnacılıkta yüksek mertebeye ulaşmış büyük ustalar yapabilir bunu ancak. Diğer çalgılara benzemez, düdük çalmaya hiç

benzemez. Düzgün bir ses çıkarabilmek için bile haftalarca uğraş gerek. Ondan sonra makamlara, ezgilere, zurnayı çalarken ezgiyi bozmadan soluk alıp vermeye geçeceksin. Dedik ya zurna çalmak uzun soluklu bir uğraş. Boşuna dememiş atalar, “Nefesine güvenmeyen zurnacı olmasın” diye...

Bir de hatırlatma yapalım: “Zurna çalanın yanında limon yenmezmiş.” Siz siz olun bu hataya düşmeyin. Zurna çalana saygı gösterin. Tabii her sanatçıya saygı göstermeli... Bu başka konu. Şimdi gelelim “zurnanın zırt dediği yer”e... Bu konuda rivayet muhtelif. İşin püf noktası, “açarı” diyenler var. Ama yaygın kaniya göre işin sonu, bitimi, bağlantı noktası, zurnada son ses demek oluyor... Çala üfleye, zurnacı veya zurnanın kamışı ya da her ikisi birden yorulur... Yorunluktan zurnanın sesi ezilir, bayılır ve alakasız bir ses çıkar. İşte “zurnanın zırt dediği yer” burasıdır... Bu son sestten sonra zurna susar. İlle çalacağım diye ısrar edilmez. Zurnacı da bir kenara çekilip dinlenmeye geçer.

Üflemeli halk çalgılarının başında gelen zurnanın kökeni araştırmalara göre Asya’ya dayanır. Aslı “surna”dır, düğün çalgısı anlamına geliyor. Kütahya yöresinde “çığırtmaç” da deniyor. Tiz ve gür sesli olduğundan genellikle meydanlarda davul ile birlikte çalınır. Düğün bayram gibi özel günlerde çalındığı gibi, eski Türklerin savaşlarında; heyecanı arttırmak, duygusal ortamı yükseltmek, askeri coşkuya getirmek için de kullanıldığından olacak, mehter takımlarında önemli bir yeri varmış. Mehter takımında zurna çalana “zurnazen” dendiğini de hatırlatmış olalım.

Boy 30 cm ile 56 cm arasında değişir. 5 parçadan oluşur. Parçalarına gelince... Gövde en büyük ana parçadır. “Nezik” gövdenin baş tarafına takılır, çoğunlukla şimşir ağacından yapılır. “Lüle”, “etem” ya da “metem”, neziğin üstüne geçirilen çoğunlukla madenden özellikle de pirinç ve gümüşten yapılan ince, küçük borunun adıdır. “Avurtluk” lülenin üstüne geçirilen daha çok kemikten yapılan yuvarlak parçadır. “Kamış” lüleyle birlikte “nezik”e takılan ve zurnaya ses veren parçadır ki buna “sipsi” de denir. Önünde yedi, arkasında bir delik vardır. Öndekilere “hava döndüren”, arkadakine “soluk deliği” denir. Uca doğru genişleyen ön bölüme “kalak” adı verilir. Kalak üzerindeki deliklere ise “şeytan deliği” denir. Boy ve seslerine göre üçe ayrılır: En büyüğüne kaba zurna ya da baz zurna, orta boyda olanına adı üstünde orta zurna, en küçüğüne zil zurna ya da diğer adıyla cura zurna denir. Zurnanın armut, erik, zerdali, şimşir ve boy ağacından yapılanları tercih edilirmiş eskiden. Günümüzde başka ağaçlardan ve yapay malzemelerden de yapılıyor artık.

İsteyen saksafon çalsın. O da güzeldir. O da güzeldir ama biz zurnasız edemeyiz. Coşkumuza tercüman olur. İstiyoruz ki zurnalar susmasın, büyük ustaların yeri boş kalmamasın, yeni yetenekler yetişip devralsın bu sesi, memleket semalarından eksik olmasın zurna sesi...

Eskiden köy düğünlerinde tanıdığımız ünlü zurnacılar vardı. Çekirdekten yetişme usta adamlardı bunlar. İşlerinin erbabıydılar. Zurnayla uzun soluklu bir hava çalmaktan “dulukları” şişer, yüzleri kızarırdı. Gene varlar. Gene varlar ama sayıları giderek azalmış. Kalanlara sağlık ve afiyet diliyoruz. Onlardan biri de Denizli Acıpayam Akşar köyünden Hasan Elkan. Adıyla sanıyla yörede bilinen namıyla Zurnacı Kopuk Usta.

Kopuk Usta’yı köyünde ziyaret ettik. Öyküsünü ve çaldığı havaları dinledik.

Çocukken heves etmiş davul zurnaya. 1951’den beri zurna çalıyormuş. O yıllarda yörenin usta zurnacısı Paşa Osman’a sormuşlar: “Senin tahtını kim yıkacak?” Paşa Osman cevap vermiş. “Kopuk diye bi çocuk var, yıksa yıksa o yıkar ama soluk almayı öğrenmesi lazım” demiş. Gerçekten de öyle olmuş. Bir yıl aralıksız çalışıp soluk almayı öğrenmiş, Paşa Osman’ın yerine geçmiş. Zurna hususunda o kadar ustalaşmış ki mesleğini icra ederken sunumuna gösteri boyutu da katmış. Yatarak yuvarlanarak dahi zurna çalar o hâldeyken bile ezgiyi bozmamış. Yaşı seksen sekiz (d. 1925) olmasına rağmen hâlâ düğünlerde zurna çalmaya devam ediyormuş. “Düğüncüler”, onun namından yararlanıp, “Biz Kopuk’a çaldırıyoruz zurnayı” diye kolayca iş alıyormuş. O da onlar sayesinde arada bir de olsa günlüğü yüz liraya zurna çalıyormuş. Çalmakla kalmıyor yapıp satıyormuş da zurnayı. Cuma günleri Acıpayam pazarında “düzdüğü” zurnaları, yaptığı sip-sileri çala üfleye satıyormuş. Yaptığı on kamıştan ancak biri işe yarıyor, diğerleri boşa gidiyormuş. Yapma işine “zurna düzmek” diyor.

Bir de korkusu varmış. “Öteki dünyada davullar demir olacak çalanın omzuna asılacakmış, zurnalar da zurna büyüklüğünde diş, fil dişi gibi çalanın ağzından çıkacakmış, aslı var mıdır?” diye soruyor. “Aslı yoktur, olmaz öyle şey” deyince keyiflendi, sırtına vurdu. “Aslı yok mu?” dedi yeniden. “Yok. Yaptığın güzel iştir. Allah güzel iş yapanları sever” dedim. Sevindi. Gülümsüyordu. Belli ki uzun zamandır aradığı yanıtı bulmuştu, “Yaşayın be, var olun!” dedi.

Eşi Durkadın Hanım’la da sobanın üstünde demlediği çayları yudumlarken biraz hoşbeş etme imkânımız oldu. “Hakikatli kadınmış”; Kopuk Usta, düğünlerinde zurna çalıp mesleğini icra ederken eşinin en büyük destekçisi o olmuş. Sekiz çocukla bir başına evi çekip çevirmiş, ortalığı derleyip toparlamış, kocasının yokluğunu belli etmemiş. Ölen birinci eşten olma çocuklara “Bizi doğuran anamız başkası olsa da bizi büyüten anımız budur” dedirtmiş. Helal olsun! Bu güzellik herkese nasip olmaz demekten kendimizi alamadık.

Gezimiz sırasında bize kılavuzluk eden Acıpayamlı Türk halk müziği sanatçısı Mansur Kaymak’a teşekkür ediyoruz. Şimdi söz Hasan Elkan’da, yörede bilinen adıyla Zurnacı Kopuk Usta’da:

“Esas adım Hasan. Hasan Elkan. Amma adımı bilmeeyorlar, kimse bilmez. Kopuk demişler, Kopuk deeyorlar. Deli olduğumdan mı akılsız olduğumdan mı nedendir

bilmem. Ömrüm böyle geçip gider. Anam Bahçeköylü babam Akşarlı. Doğum yerim Davas. Çocukluğumda marak ettim davula zurnaya. Iramazan davulcuları geçirdi gece. Budak deliğinden onlara tenirdim. Davulla başladım. Sonra zipziye, zurnaya geçtim. Çocukluğum orda burada geçti. Bedel durdum. Eskiden bedel derlerdi. Şimdi çırak deyorlar. Reşit Dayı diye biri vardı. Zurna düzmesini bilen. Reşit Dayı bana bi zurna yapıw dedim. Benim hanıma altı ay hizmet edersen yaparım dedi. Altı ay karın tokluğuna hizmet ettim hanımına. Darısını bıçtım. Eşğini çektim. Dariyı kuruttum ambara koydum. Tavan arasında çatal ağaçtan bi zurna varmış, Reşit Dayı onu verdi bana amma sesi yok. Ses vermeyor. Nasıl ötecek bu deyince pirinç lazım, pirinci yok dedi. Bi kilo pirinç alıp geldim. Güldü bu değil, demir pirinç olacak öttürgeci dedi. Pirinci yedi, kara kursağında kalasica... Çingene Hasan vardı. Ona gittim. Tenekeden bir öttürgeç yapıvedi. Bir iki derken zurna düzmeyi öğrendim. Şimdi ben size önce Gündüz Bey'i söyleceem:

Gündüz Beyim çıktı dağa gördü çamın daliniiii efendiiim
Hasret koydu Gündüz Beyim nazlı yariniiii
Görünmeyelim arkideşler takip de irakipleriiii
Uykularda avladılar der der de ağlarım Gündüz Beyiiii

Gündüz Beyin kellesini kestiler tabut üstüne koydulaaar oy
Kara da çiyerini kurşun ile delik deşik deldileeer oy
Gövesini Ankara'ya gönderdileeer Gündüz Beyiinin
Geldi geçti şimdi yalana benzeeer oy.

Şimdi de Hatmana Gızı söyleceem:

Bostanca'nın kayası de Hatmana Türkmen mayası
Neden ettin Hatmana da Hatıp köyün hocası
Bahçeköy'ün ovaları yayılır develeri
Hatana Kız'a sorersen de vermeyor dayıları

De mayanın dabanı da kunduramın dabanı
Yürük sesli Hatmana da hala davar çobanı
Dağda davar yayılır da Hatmana gayfa gavırır
Neden ettin Hatmana da Hatıp camide bağırır

Ardıçlıktır evleri de üzümlüdür bağları
Keklik sesli Hatmana da her gün davar çobanı
Bağa gittim erkenden de Hatmana geldi arkamdan
Hatmana üzüm toplevermiş Tavşanca'ya varmadan."